

Mir, zadruga in solidarnostna ekonomija

Teoretska osnova in praktični primeri gradnje miru

Abstract

Peace, Cooperatives and the Solidarity Economy: Theoretical Foundations and Practical Examples in Peacebuilding

The text discusses the connections between peace and solidarity economy, and how the latter, particularly in the form of cooperatives, can contribute to peacebuilding. Peace is a polysemic word, but the discussion surrounding it has recently been focusing on the concept of "liberal peace" as it relates to the activities of (big) business. When peace is understood as a refuge or a safe haven for life, however, the debate opens up to include the question of the importance of peacebuilding efforts by socialized and situated human beings who are able to work, share and live together while creating a safer, more sustainable and dynamic world. Cooperatives and the solidarity economy have a positive influence in all the phases of a crisis: before, during and after a violent conflict. Their characteristics offer significant potential for peacebuilding towards a "positive peace" as understood by Galtung.

Keywords: cooperatives, solidarity economy, peace, peacebuilding

Claudia Sanchez Bajo holds PhD in Development Studies and teaches at the Institute of Advanced Studies at the University of Pavia. She has lectured at various universities in Europe, Canada and the United States, and worked as a consultant with ILO (International Labour Organization) and the Geneva Third World NGO. She has also collaborated with the United Nations. (claudia.sanchezbajo@gmail.com)

Povzetek

Prispevek obravnava povezanost med konceptoma mir in solidarnostna ekonomija, pri čemer se še zlasti osredinja na vlogo zadrug pri gradnji miru. Mir je večpomenska beseda, a se o njem zadnje čase razpravlja predvsem v povezavi s poslovno dejavnostjo, pri čemer se največkrat misli na velik posel, ki velja za element »liberalnega miru«. Vendar ko mir razumemo kot zavetje življenja ali njegov varni pristan, se razprava razširi na vprašanje, kako pomembna so za gradnjo miru prizadevanja socializiranih in formiranih ljudi, ki so zmožni delati, sodelovati in živeti skupaj ter obenem ustvarjati varnejši, bolj trajnosten in dinamičen svet. Zadruga in solidarnostna ekonomija imajo pozitiven vpliv na vseh stopnjah krize: pred nasilnim spopadom, med njim in po njem. Poleg tega imajo pomemben potencial za gradnjo miru kot »pozitivnega miru« v Galtungovem pomenu.

Ključne besede: zadruga, solidarnostna ekonomija, mir, gradnja miru

Claudia Sanchez Bajo je doktorica razvojnih študij, ki predava na Univerzi v Pavii. Doslej je delovala na različnih univerzah v Evropi, Kanadi in ZDA, svetovala Mednarodni organizaciji dela (ILO) in ženevski mednarodni nevladni mreži Tretji svet ter sodelovala v programih Združenih narodov. (claudia.sanchezbajo@gmail.com)

Uvod¹

Zaradi širjenja ponavljajočega se nasilja se mirovnim študijam v zadnjih desetletjih namenja čedalje več pozornosti. Vzorec nasilja, ki je prevladoval v 20. stoletju, se je spremenil, saj se v 21. stoletju več konfliktnih regionalnih območij sooča s ponavljajočimi se cikli nasilja (Svetovna banka, 2011). Pojavlja se v mnogoterih oblikah – od odkrite vojne, do strukturnega, kulturnega in političnega nasilja – in je vzrok, da se je več kot 65 milijonov ljudi prisilno razselilo po svetu.² Ker stara politika ne najde trajnih rešitev, je čedalje več zanimanja za vprašanja, kako lahko civilna družba in poslovna dejavnost pripomoreta k povrnitvi miru na način, ki presega posamična prizadevanja. Že leta 2005 je UNHCR, organizacija OZN, namenjena prisilno razseljenim ljudem, definirala krepitev zmogljivosti³ ne zgolj kot individualni ukrep, temveč tudi kot *kolektivni ukrep*. Poleg tega se je v svetu, ki se je najprej opotekal iz dolžniške in nato iz globalne krize v letih 2007–2008, ko so številne države izvajale politike strukturnih prilagoditev in varčevanja, utrdilo nezaupanje v politični sistem in elite. Skrajna stališča s popreproščenim mišljenjem hranijo sovraštvo in polarizirajo politiko. Kaj je v tem kontekstu mir in kako je povezan z zadrugami in solidarnostno ekonomijo? Ni nujno, da ta koncepta povezujemo.

Prvi del besedila obravnava najpomembnejše poglede na mir in politično ekonomijo. Številne sodobne raziskave sledijo idejam, kot so »liberalni mir«, pogodbeni vidik miru in poslovne dejavnosti, druge raziskave pa razpravljajo o drugačnih pogledih na mir, in sicer iz perspektive sodelovanja in solidarnosti. Galtungovo razlikovanje (1969) med pozitivnim in negativnim mirom nam omogoča razločiti mir od nasilja in obenem oba povezuje.⁴ Zgodovina obeh pogledov na mir sega v 17. stoletje, k Hobbesu in Spinozi. Drugi del besedila podaja oceno glavnih raziskav o vlogi podjetniške dejavnosti in civilne družbe v procesu gradnje miru. Galtungov koncept pozitivnega miru je znova povezal solidarnostno ekonomijo z gradnjo miru iz perspektive usposabljanja, življenja, vzajemne pomoči, varnega prostora in okolja. V tretjem delu besedilo obravnava primere gradnje miru s pomočjo zadrug in solidarnostne ekonomije, njihove uspehe, potenciale in omejitve.

¹ Besedilo temelji na predavanju o miru in zadrugi, ki je bilo februarja 2017 v Imshausenu v Nemčiji. Avtorica se zahvaljuje recenzentom za komentarje.

² Junija 2017 je bilo po svetu prisilno razseljenih 65,6 milijona ljudi, med njimi je bilo 22,5 milijona beguncev in 10 milijonov ljudi brez državljanstva. To je največ v dokumentirani zgodovini. Več kot polovica razseljenih ljudi živi na Srednjem vzhodu, v Severni Afriki in na afriški celini. Največ razseljenih ljudi je v Turčiji, Pakistanu, Libanonu, Iranu, Ugandi in Etiopiji (Edwards, 2017).

³ Krepitev zmogljivosti je »proces, v katerem posamezniki, institucije in družbe posamič ali kolektivno razvijejo zmožnosti za opravljanje funkcij, reševanje problemov ter za določanje in doseganje svojih ciljev« (UNCHR, 2005: dodatek 2, 7).

⁴ Negativni mir je odsotnost ali zmanjšanje nasilja. Pozitivni mir ustvari razmere za odpravo izvornih razlogov nasilja, vključno z neposrednimi, kulturnimi in strukturnimi (Galtung, 1969).

Koncepti miru

Pomeni miru

Mir je bistven za preživetje ljudi. Po navadi ga razumemo kot varen prostor, zatočišče, v katerem lahko ljudje kot odgovor na občutene potrebe razvijejo svoje največje potenciale na ravni veščin, zavesti in teženj. O miru lahko razmišljamo kot o nekakšni kontinuirani pripadnosti posamezni sferi, pa tudi družbeni in univerzalni. V večini jezikov mir pomeni življenje v viziji sveta, ki ljudem zagotavlja umestitev v svet ali kozmos kot skupni prostor, v katerem sobivajo v medsebojni naklonjenosti ali harmoniji, hkrati pa tudi umeščenost v svet, kjer nujno obstajajo različni pogledi na potrebo po dialogu in pomiritvi, potemtakem tudi na potrebo po skupnem odločanju in reševanju morebitnih konfliktnih pogledov. Po prelomnem 14. stoletju v Evropi se je njegov pomen spremenil v dualističen odnos med zmagovalci in poraženci, v oblast nad drugimi, ki se sklene s časovno nedoločeno pogodbo ali paktom med dvema stranema.⁵

Ireniki povezujejo mir z ekumenizmom, pravičnostjo in zakonom. Za Erazma je mir tako pogoj za možnost biti človek kot tudi pogoj za uresničevanje pravičnosti (Erasmus, b. d.[1521]). V Rousseaujevi interpretaciji (b. d.[1761]) načrta opata Saint-Pierra z enakim imenom, ki podpira skupno federacijo držav v Evropi, mir med pogodbenima stranema ni bil kaj več kot začasno premirje, zato se zavzema za krovni sistem:

Priznajmo si, da si pomembne vladavine Evrope dosledno stojijo nasproti v vojnem stanju in da so vsi separadni sporazumi med njimi po naravi prej začasna premirja kot resnični mir: zato, ker za take sporazume redko jamči kdo drug kot pogajalski strani. (Rousseau, b. d.[1761])

Kant doda idejo državljanske ustave s svetovljanskimi pravicami državljanov, ki bo na svetovni ravni prešla v idealno federacijo svobodnih republik brez državnih obveznosti (Kant, 2010[1795]: II. del, 5–11). Veliko pozneje, leta 1946, je Einstein podpisal *Poziv k miru*, v katerem se vnovič poudarja, da mir ni samo odsotnost vojne, temveč rezultat pravičnosti in zakonitosti (Otto in Heinz, 1960).

Pogodbeni pogled na mir ohranja pravice absolutnega vladarja, ki mu zaradi politične oblasti, odmerjanja davkov, odločitev o vojni in miru ter nadzora nad javnim izražanjem ni treba zagotavljati zaščite pred arbitrarnostjo oblasti. To pojmovanje izhaja iz Hobbesa (1588–1679), ki poudarja varnost in izključuje ideje solidarnosti, empatije in integralnega dojemanja položaja ljudi. Hobbes v *Leviathanu* (2010[1651]) trdi, da mir izhaja iz monopola oblasti, pridobljenega s pogodbo ali dogovorom, potem ko se podaniki trajno podredijo kralju. »Mir je ohranjanje

⁵ Za lingvistične izraze in poglede na mir glej Sanchez Bajo, 2017.

veljavnosti zavez; toda zaveze začnejo veljati šele z vzpostavitvijo civilne oblasti, ki je sposobna prisiliti vazale, da jih ohranjajo.« (Hobbes, 2010[1651]: 15. pogl., 66) V tem primeru zmaga pomeni mir.

Drugače kot Hobbes Spinoza (1632–1677) pravi, da je mir tisti, ki vodi v več miru (Spinoza, 2002c: 5. pogl., 4. točka). Notranji mir uspeva v okolju, kjer obstaja oboje, življenje brez strahu, ki pa najbolje uspeva z *vzajemno podporo*. Po njegovem mnenju je svoboda naravna pravica ljudi, ki morajo biti svobodni, da se izražajo. Ljudje so družbena bitja, ki so lahko racionalna in čustvena. Vsakdo ima izkušnjo biti živ in se zaveda svoje lastne eksistence (Spinoza, 2002b: 3. del, op. 9; 4. del, op. 8), toda utemeljeno razumevanje, podprto z notranjim mirom, vodi v spoznanje in samospoznanje. Modri in učenici so lahko bližje miru. Spoznanje je tisto, ki razlikuje duha najmogočnejših in najbolj krepstnih ljudi, odlikuje jih resnična zavest. Toda ne gre zgolj za notranjo mirnost duha, temveč tudi za sočasno koherentno delovanje v svetu, ki je »podprto z budnostjo, pravičnimi delanji in umevanjem« (Spinoza, 2002a: 4. pogl., 34. točka).

Za Spinozo je bil Hobbesov pogled despotski in suženjski (Spinoza, 2002a: 20. pogl., 7. točka⁶). Spinoza je trdil, da so ljudje družbena in racionalna bitja, ki morajo za preživetje in rast sodelovati (Spinoza, 2002b: 4. pogl.⁷, pravilo 35, 2. korolarij, opomba k 35. pravilu). Spinozovo ontološko stališče, preneseno v politiko, je, da sta vzajemna pomoč in razumni dogovor nujna za uživanje življenja v miru in za povsem enake pravice, ki ljudem pripadajo po naravi. To pa pomeni tudi uveljavitev zakonov za vse in obrambo teh pravic za vse (Spinoza, 2002a: 16. pogl., 8. točka). Na podlagi tega sta demokracija in republika najboljša sistema, na katerih lahko temelji mir (Spinoza, 2002c: 6. pogl.,⁸ 4. točka).

Ravven (2013: 414–420) poveže Spinozo z nevroznanostjo, filozofijo in psihologijo. Kognicija pomeni odgovornost in odprtost, je zavedanje, da smo del celote, kjer ljudi prek socialnih struktur na skupni ravni usmerjata družbenost in umeščenost v specifične situacije (ibid.: 130). Človek mora biti »umeščen jaz«; zmožen preseči samega sebe (ego ali zaverovanost v popolno individualnost); se na podlagi najboljšega poznavanja zavedati okolice in drugih bitij; z empatijo dojemati položaj in se po njej ravnati. Umestitev samega sebe omogoča samostojno delovanje, pri tem pa sta bistvena odprtost in svoboda mišljenja, ki zahtevata pozornost in trud.

Spinozov nauk je navdihnil Plockhoyev socialno in gospodarsko združeno pobudo. Pieter Cornelis Plockhoy je imel tesne stike s Spinozo in Spinozovim učiteljem Van den Endejem (Israel, 2001: 177–179). Leta 1663 je blizu današnjega Lewesa v Delawareju ustanovil skupnost (ki so jo čez eno leto uničili Britanci).

⁶ »Najboljša ureditev za uspevanje svobode in miru je republika.«

⁷ *O človeškem suženjstvu ali o silah afektov*. Aksiom: »V naravi ni nobene posamezne stvari ...«

⁸ *Monarhija*.

Njegova socialno-gospodarska pobuda vsebuje bistvene značilnosti današnjih zadrug in skupnostne ekonomije. Njen glavni cilj je bil zgraditi skupen varen pristan, v katerem lahko člani v miroljubno delujočem gospodarstvu živijo solidarno, v blaginji za vse in se izobražujejo. Diskriminacija ni bila dovoljena, deklice so dobile enako izobrazbo kot dečki in vsi so bili deležni blaginje. Del Plockhoyeve dejavnosti je bil skupen, tako da je članom pripadal en in enak delež gospodarstva na članstvo, medtem ko je bil drugi del dejavnosti zaseben in je obsegal zasebne domove družin ter njihove posle in obrtniške dejavnosti. Vsakdo je imel en glas, lahko je bil izvoljen na funkcijo in pravila so veljala za vse enako. To je bila demokracija, republika in zadružno podjetje.

Sodobne mirovniške študije

Za utemeljitelja sodobnih mirovniških študij velja Johan Galtung, za katerega mir ni samo odsotnost neposrednega očitnega nasilja med državami in/ali ljudmi, temveč tudi odsotnost strukturnega in kulturnega nasilja, pri čemer je ločil negativni mir od pozitivnega (Galtung, 2011). Pozitivni Mir je odvisen od blaginje za vse, težnje po enakih pravicah in pravice do miroljubnega priznavanja drugačnosti, transkulturne in interkulturne človeške naklonjenosti ter uresničevanja zmožnosti sodelovanja, kar ustvarja zaupanje, varnost in skupno blaginjo. Mir se razlikuje od pravičnosti in fleksibilnosti, čeprav vse troje vzajemno vpliva drugo na drugo. Mir velja za obeležje kulture in je nasprotje nasilni kulturi. Strukturno nasilje je povezano z neenakostjo, problemi revščine, koncentracijo bogastva in zemlje, oblastjo ali institucionalnimi strukturami, ki so nepravilne, pristranske in arbitrarne. Galtung je začel gledati na pozitivni mir kot na pravico do življenja brez trpljenja, ki je uresničljiva z gospodarskim razvojem in socialno pravičnostjo. Nedavno je izjavil, da so sodelovanje in zadruga glavna pot za doseg »pozitivnega miru«. Koncept gradnja miru se je z idejo pozitivnega miru utrdil in postal vezni člen med ohranjanjem miru in vzpostavljanjem miru, a se od njiju tudi razlikuje. Galtung je zasnoval *Journal on Peace Studies*, ki objavlja raziskave o nasilju posameznikov in nasilju nad posamezniki in/ali skupinami. Raziskave se izvajajo na makro- in mikroravni in zajemajo tudi proučevanje neposrednega, strukturnega in kulturnega nasilja, o katerih so zbrane zajetne baze podatkov.

Galtung (2015) formulira Mir kot enačbo, enako kot:

pravičnost + empatija

travma + konflikt

Pravičnost je vzajemna in prinaša enake koristi. Empatija je razumevanje tega, kar drugi občutijo. Obojega mora biti več kot travme in konflikta.

Raimon Panikkar (1995) govori o *kulturni razorožitvi*, ki na dialoški ravni omogoča mir. Predpogoj za to je močna intelektualna in pluralna kritika kulture.⁹ Po njegovem mnenju potrebujemo najprej pravo filozofijo miru. V pismu¹⁰ definira mir skupaj z nenasiljem. Mir ni izključno pasiven, ni manko sile in moči, temveč spoštovanje osebnega dostojanstva vsakega bitja; na uresničevanje miru se moramo najprej pripraviti. Enako kot za Spinozo sta tudi za Panikkarja notranji in zunanji mir soodvisna. Po njegovem mnenju ne more biti miru, če potekajo priprave na vojno. Miru ni mogoče osvojiti ali vsiliti; treba ga je odkrivati, gojiti in ustvariti. Ni enega samega koncepta miru, niti recepta ali programa zanj. Več je kot pravičnost in ravnovesje; je najvišja vrednota življenja. O miru govori kot o *mitu*, ki dopušča nasprotujoča si stališča. Pot v mir vodi skozi transcendenco, ki je odpuščanje, to pa prihaja iz srca (ne iz volje), in kontinuirani dialog, in ne pomeni vrnitve v prejšnje stanje. »Edina pot k miru je pot naprej« z dialogom med enakimi, kajti edino pomiritev vodi k miru in dialog k pomiritvi. Ne tisti dialog, ki vodi k rešitvi, temveč dialog kot proces *za bivanje*. Vsaka kultura ima izdelano razumevanje, kaj je miroljubnost, in to je razlog, zakaj so pomembni medkulturni dialog, hibridnost in skupna izkušnja. Denimo, Ruanda ima koncept Ubuntu, medtem ko v špansko govorečih državah prevladujejo *comunidad de base* in ideje jezuitov.

Hannah Arendt je prenesla idejo »dobrega miru« v politiko kot tvorni rezultat vzajemnega kompromisa in razumevanja. Trdila je, da je osredinjenost na mir kot proces tisto, kar ustvari razliko. Stvaren pristop Hannah Arendt potrjuje, da »je moč v kolektivnem delovanju in solidarnosti« (v Enns, 2015: 223–224).

Skratka, premislek o miru se je razvijal postopno, od negativnega miru do holističnega in podrobneje izdelanih pristopov (Groff, 2008). Danes imajo številne univerze po svetu študijsko smer mirovne študije, toda področje kritizirajo zaradi manka teoretske doslednosti in metodologije. Akademski teoretiki zasmehujejo makrovojne koncepte, kot so »hibridno mirovno upravljanje« (Belloni, 2012), »liberalni mir« (Richmond, 2006) in »enodimenzionalni birokratski mir« (Goetschel in Hagmann, 2009). Sočasno pa se zaradi prepada med makro- in mikropristopi – zadnji se osredinja na skupine posameznikov in njihovo varnost – zanemarja analiza srednje ravni, ki jo sestavljajo organizacije in strukture. Čeprav obstaja ogromno strokovne literature, se številne mirovne raziskave osredinjajo na nasilje in njegove negativne učinke, varnostna vprašanja in politična pogajanja. Kot smo videli, sega zgodovina tega področja v Evropi daleč v 18. stoletje, danes pa so vodilne na tem področju skandinavske države z inštituti, kot sta International

⁹ Za uvod v Raimona Panikkarja glej intervju iz leta 1996, dostopen na: https://www.youtube.com/watch?v=Cbjd_Tdnqyg; in spletno stran: <https://www.giffordlectures.org/lecturers/raimon-panikkar>.

¹⁰ Panikkar je svoje ideje prvič predložil v zahvalnem pismu uredniku knjige *Philosophia Pacis, homenaje a Raimon Panikkar* (Siguan, 1989), ponovno pa so bile objavljene v njegovi knjigi *Paz y desarme cultural* (1993).

Peace Institut v Oslu (PRIO) in Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). Drugi mreži sta še IPRA (International Peace Research Association) in EPS (Economists for Peace and Security).

Strokovnjaki na terenu kažejo bolj sistemski premislek, usmerjen v holistični, večravenjski ali večplastni, transkulturni ali matrični pristop. Vsako posamezno situacijo obravnavajo tako na deskriptivni kot na analitični ravni in upoštevajo ključne akterje, ravni in sistemske značilnosti, vrednote, percepcije in verovanja, ravnanja in strategije. Lederach in drugi so zbrali orodja, ki so jih oblikovali strokovnjaki za gradnjo miru na terenu (Lederach in dr., 2007). Echavarria (2014) je za mirovne delavce uvedla Dietrichovo orodje poizvedovalnega kartiranja konfliktov (za pridobitev odgovorov zainteresiranih). Sočasno je ameriška neprofitna organizacija Collaborative Learning Project izdelala koncepte za ugotavljanje stopnje in vpliva sprememb: »Peace Writ Large« in »Peace Writ Little«¹¹ ter kot študije primerov Reflektiranje mirovniške prakse (Reflecting in Peace Practice – RPP) (Anderson in Olson, 2003).¹² Evalvacija je postala orodje v okviru sicer predpisanih priporočil v procesu gradnje miru (denimo OECD DAC, 2007).

Poslovna dejavnost in civilna družba pri gradnji miru

Poslovna dejavnost in gradnja miru: najnovejše

Pri premišljanju o miru je danes najbolj razširjen normativni pristop, ki temelji na konceptu »liberalnega miru«. Liberalna gradnja miru se zavzema za tržno usmerjene gospodarske reforme in institucije, povezane z idejo moderne države (Newman in dr., 2009), pri čemer se za poslovno dejavnost predvideva, da bo pripomogla k miru z vlaganji, odpiranjem delovnih mest in gradnjo infrastrukture. Podjetja se lahko nato samoiniciativno odločijo, ali bodo spoštovala tudi smernice, ki uravnavajo vpliv dobičkonosnih poslovnih dejavnosti na človekove pravice. Gre za t. i. korporativno družbeno odgovornost in/ali korporativno filantropijo.

¹¹ Koncept »'Peace Writ Large' pride v poštev pri 'širših slikah' konflikta in ne pri nekem posameznem elementu konfliktna situacije /.../ Pogosto se uporablja pri konfliktnih dinamikah na državni ravni, lahko pa tudi pri subdržavnih ali regionalnih dinamikah, povezanih z njimi. Pri upoštevanju koncepta Peace Writ Large je treba obravnavati ključne dejavnike konflikta in si ustvariti širšo sliko /.../ Od vseh programov ne moremo pričakovati, da bodo sprožili konkretne spremembe na širši družbeni ravni. Številni programi so uspešni pri manjših intervencijah, tj. pri delovanju na skupnostni ravni ali z manjšo skupino ljudi, s čimer prispevajo k 'Peace Writ Little'.« (CDA Collaborative Learning Projects, 2014: 10)

¹² Z naslednjimi vprašanji: ali sprememba vpliva na več ljudi ali na ključne ljudi; o ravneh in velikosti vpliva: ali sprememba vpliva na osebno, družbeno ali politično raven? Ali se spremenijo države, vrednote, percepcije ali institucije in sistemi?

Zanimanje za vodenje poslovne dejavnosti v povezavi z mirom kaže tri glavne težnje: a) promocija korporativne družbene odgovornosti; b) spodbujanje zasebnega sektorja, da se loti razvoja in politike v razmerah javnega dolga in varčevalnih politik ali strukturnih reform; c) sledenje dobavni verigi in portfeljem na nastajajočih trgih in v njihovi soseščini (Ford, 2015: 451–452). Ta pristop kritizirajo, da ne upošteva motivacij podjetij, kdo so odločevalci in kako notranje vodenje učinkovito in trajnostno vpliva na mir.

Pojem gradnja miru so v OZN uvedli leta 1992, ko je bila sprejeta *Agenda za mir*, v kateri pojem gradnja miru razločijo od pojmov ohranjanje miru (*peacekeeping*), vzpostavljanje miru (*peacemaking*) in diplomacije. Namen Agende za mir OZN je bil »opredeliti in podpreti strukture, ki bodo utrjevale mir in krepile zaupanje med ljudmi« (OZN, 1992: 824). Potem ko so določili gradnjo miru kot glavno komponento korporativne družbene odgovornosti, so oblikovali pobudo Globalni dogovor OZN – UNGC (United Nations Global Compact, 2015). Podjetja so povabili, naj se prostovoljno odločijo za korporativno družbeno odgovornost in pristopijo h Globalnemu dogovoru OZN, pri čemer so računali, da bodo tako nastale spodbude za prevzem vlog, ki presegajo goli komercialni interes.¹³

Leta 2014 je CDA Collaborative Learning Projects za Globalni dogovor OZN pripravila pregled delovanja podjetij v konfliktnih razmerah, po katerem sega njihov angažma od a) izogibanja negativnemu vplivu in b) prizadevanj za pozitivne spremembe do c) obravnavanja ključnih strani v konfliktu. Ocenili so, da lahko k miru pripomore samo tretja možnost, ker deluje tako na mikro- kot makroravni (CDA Collaborative Learning Projects, 2014).

Raziskav o povezavi poslovne dejavnosti z gradnjo miru je čedalje več in večinoma obravnavajo kodeks ravnanja prostovoljne korporativne družbene odgovornosti zlasti v konfliktnih okoljih med samim konfliktom in/ali po njem. Tako se danes večinoma osredinjajo na vprašanje, kako lahko velika tuja podjetja pripomorejo k uveljavljanju pravic na lokalni ravni in podpirajo nekatere prakse, za katere se zdi, da zmanjšujejo nasilje in jih včasih imenujejo transformativno podjetništvo (Fort in Schipani, 2007).¹⁴ Na splošno pa današnje stanje kaže na pomanjkanje kritičnih raziskav in teorije, na nenatančno terminologijo, med drugim tudi na potrebo po razpravi o vodenju poslovne dejavnosti v podjetju in vzdolž celotnih vrednostnih verig (ki ni omejena zgolj na pogovor o posameznih tovarnah ali podjetjih) (Ford, 2015).

Prevladujoči diskurz se izogiba literaturi o gradnji miru tako na ravni teorije kot prakse, prav tako pa tudi literaturi o podjetniški dejavnosti in konfliktu, kot so recimo ozemeljski spori. Raziskave so predstavljene kot najboljši primeri in so

¹³ Podjetja, ki pristopijo h Globalnemu dogovoru OZN, se zavežejo, da bodo svoje poslovanje in poslovne strategije uskladile z desetimi načeli Globalnega dogovora OZN (glej UN Global Compact, b. d.), ki se nanašajo na človekove pravice, delo, okolje in boj proti korupciji.

¹⁴ Glej forum z enakim imenom na: <http://globaltransformation.com/#home>.

premalo kritične, poleg tega ne namenjajo pozornosti vzpostavljanju institutov za mir v samih podjetjih. To pomeni, da se raziskave ne ukvarjajo z upravljanjem. Zato je čedalje več zahtev za kritične raziskave, iskanje emancipatornih ciljev, ki koristijo delovanju in avtonomiji, za raziskave *in situ*, učenje lokalnih jezikov, namesto da se jih ignorira, analizo odnosov moči kot sistema pravil in raziskav o institucionalni organiziranosti oblasti in načinu družbene reprodukcije (Korf, 2004) tako na terenu kot tudi na makro in celo na svetovni ravni.

Koncept »liberalnega miru« je odraz premika od vzdrževanja miru med državami k vzdrževanju miru v eni državi, ki je največkrat označena kot padla država ali država, ki ne dosega »modernih« standardov. Zdi se, kakor da bi bil lahko liberalni pristop k miru odredbeno in normativno uresničljiv z birokratskimi postopki in bi se ga lahko zamenjalo z graditvijo države od zgoraj navzdol ali lokalnih oblastnih struktur, ki sodelujejo v gospodarski liberalizaciji (Richmond, 2006; 2012). Liberalni pristop k miru se je uporabljal v celi vrsti držav in kritizira se ga, da ni preveč liberalen, ker ne upošteva skupnosti, onepolnomočenja (*disempowerment*), zmernosti, tradicionalnih oblik dialoga in/ali pravičnosti ter drugačnih mnenj (Newman in dr., 2009: 13, 14, 139, 326).

Pomiritev med stranmi v konfliktu je bistvena (Lederach, 1997). Liberalni pristop k miru sicer omenja lokalne zmožnosti ali mirovne pobudnike, toda od njih se pričakuje samo, da spremenijo ali ovirajo »slabo« stran. Kot so zapisali Newman in drugi (2012: 27): »Zdi se, da mednarodna gradnja miru, usmerjena v ustanovitev močne države, odraža dediščino Hobbesa in ne, kot se ponavadi zatrjuje, Wilsona in Kanta.« Drugi podkrepijo kritiko še s tem, da je »liberalni mir« povzročil sekurizacijo mira (z intervencijo, strokovnim znanjem in industrijo); in da se v pokonfliktni fazi (z vlaganjem v obnovo in demobilizacijo) pojavi tranzicijsko iskanje identitete, ki velja za družbeno anomijo (Goetschel in Hagmann, 2011).

Civilna družba in gradnja miru

Od civilne družbe in gradnje miru se pričakuje, da preprečujeta nasilen spopad in prva opozorita nanj, obvladujeta konflikt ter v postkonfliktnih razmerah vzpostavljata mir. Različni akterji civilne družbe lahko postanejo mirovni posredniki, koordinatorji in mirovni pogajalci. Civilnodružbena prizadevanja za gradnjo miru prihajajo – tako kot pri vseh drugih širših pobudah – iz širokega spektra gibanj, od verskih skupin, razvojnih nevladnih organizacij do zagovorniških skupin in skupnostnih organizacij, vključno z zadrugami.

Raziskava Svetovne banke o potencialih gradnje miru in civilne družbe razkriva nekaj protislovij. Najprej, v civilno družbo naj ne bi spadala podjetja. Nato želi civilno družbo izključiti iz monitoringa in/ali zagotavljanja storitev (besedilo ne navaja avtorja raziskave in literature): »Izvajanje storitev ni naloga civilne družbe *per se*, temveč države, trga ali tretjega sektorja.« (Svetovna banka, 2006: 18) Potem pa v Prilogi II z naslovom *Filozofski izvori in teoretski koncepti civilne družbe* (ibid.: 42)

raziskava ne razlikuje med civilno družbo, trgom in t. i. *tretjim sektorjem* (raziskava ne prepozna solidarnostne ekonomije), temveč samo med civilno družbo in državo ali osrednjo oblastjo, kar je pravilno. Raziskava navaja naslednje naloge civilne družbe: 1. pomiritev, 2. krizno upravljanje in sprememba, 3. preprečevanje nasilja, 4. graditev zaupanja in vezi, 5. monitoring in zagovorništvo, glavni cilj pri »vključevanju z vzpostavljanjem skupnosti« pa je ustvarjanje »vezi in povezanosti« (ibid.: 43). Govori o javnih ponudbah in financiranju, partnerstvih in podpori tako mednarodnih nevladnih organizacij kot tudi mednarodnim in lokalnim nevladnim organizacijam v okviru projektov, pri čemer ugotavlja, da nacionalne nevladne organizacije v glavnih mestih dobijo največ podpore.

Dokument International Peace Research Instituta (PRIO) o civilni družbi in gradnji miru, ki ga je leta 2004 naročila Norveška agencija za razvojno sodelovanje, spomni, da konflikt spremeni civilno družbo, da »obstaja inherentna nevarnost, da se neevropske družbe sili k prevzemanju organizacijskih oblik, ki jih prepozna Zahod« (Harpviken in Kjellman, 2004: 13) in da se reducira civilno družbo samo na nevladne organizacije, še zlasti na tiste, ki so mednarodno financirane ali transnacionalno podprte in za

katere se čedalje pogosteje predvideva, da so pristojne za številne funkcije države na področju zdravstva in izobraževanja. Čeprav so te nevladne organizacije brez dvoma vitalni del civilne družbe, pa državi ne oporekajo od spodaj in so zato prej horizontalni sopotniki večjih institucij transnacionalne vladavine. (ibid.: 13)

Povedano bolj jasno, civilna družba pripada zasebni sferi (ni sektor, temveč sfera). Civilna družba so seveda t. i. tretji sektor, skupnostne organizacije, lokalna skupnost in članske organizacije. Leta 2013 se je Svetovni ekonomski forum zavzel za širše pojmovanje civilne družbe (Svetovni ekonomski forum, 2013: 9–10).

Civilna družba je lahko spontano solidarna in lahko pomaga znova vzpostavljati in izboljševati odnose med ljudmi in skupinami. Na primer, v Nemčiji so bila po obeh svetovnih vojnah in v času kriz močna solidarnostna družbena gibanja, ki so ustanavljala zadruge, v katerih so ljudje komunicirali, se igrali, učili in pomagali drug drugemu, sklepali prijateljstva in podpirali mreže, ki so zagotavljale mir in delovanje (Müller-Plantenberg, 2015).

Seveda lahko obstajajo omejitve, kot je nemoč vplivanja na širši nabor vzrokov nasilja. V tem primeru je verjetno potrebno usposabljanje za mirovna pogajanja, kakršno vodi denimo skupnost Sant'Egidio. Lederach (1997) je za akterje razdelal več ravni usposabljanja za gradnjo miru, in sicer glede na stopnjo vodenja, od najvišjih voditeljev (vladni, vojaški, verski) do samoniklih organizacij.

Gradnja miru, solidarnostna ekonomija in zadruge

Galtungov koncept pozitivnega miru je jasno določena izkušnja, ki zahteva empatijo in racionalnost, odsotnost trpljenja, gospodarski razvoj in družbeno pravičnost. Tako se zmanjša polarizacija, vladavina prava se okrepi zaradi večjega zaupanja v koherentno skupno resnico. Ukvarjati se je treba s strukturnim nasiljem, ki je povezano z neenakostjo, vprašanji revščine, blaginjo in koncentracijo lastništva zemljišč, oblastnimi ali institucionalnimi strukturami, ki so nepravilne, pristranske in arbitrarne. Mir v najpolnejšem pomenu temelji na modelih sodelovanja (Galtung, 2011). Galtung (2012) poudarja sodelovanje in zadruge kot najpomembnejša sredstva za doseg pozitivnega miru.

Zadruge¹⁵ so spoj povezovanja (civilna družba) in podjetnosti (poslovne dejavnosti). Po MacPhersonu in Paru (2015) imajo zelo velik potencial za gradnjo miru, saj je v zadružno gibanje vključeno več kot 650 milijonov ljudi po vsem svetu (pri tej številki moramo upoštevati verjetnost dvojnega štetja, ker so številni ljudje člani več kot ene zadruge, glej Sanchez Bajo in Roelants, 2013: 4. pogl., točka 2.2). Zadruge imajo mednarodno priznan poslovni model, ki je vključen v regionalne ali državne zakonodaje in obstajajo dobesedno v vseh poslovnih sektorjih. Zadruge so »demokratično upravljana podjetja v skupni lasti« (Mednarodna zadružna zveza, 2018), kar pomeni, da se upravljajo po sistemu en član en glas ne glede na opravljeni posel ali vlaganje v podjetje in so kot take del širše socialne in solidarnostne ekonomije.

Za Bourdieuja so zadruge del tistih skupin in kolektivov, ki se zavzemajo za vrednote solidarnosti in humanosti in ki so zmožne strukturnemu nasilju iztrgati demokracijo (Bourdieu, 1998). Tako kot Galtung so tudi drugi misleci zagovarjali zadruge kot orodje za gradnjo miru. Najbolj znani med njimi so Elise Boulding (2000), Mahatma Gandhi s tolstojanskimi kmetijami (Bhana, 1975) in Martin Luther King (1966; 1967). Dokumenti kažejo, da je bila Tolstojeva ideja splošne blaginje močan navdih za judovske zadruge in zadružno gibanje v Argentini (Plotinsky, 2015; glej tudi Guia Web Ana Frank, b. d.; CGCyM, 2015). Tudi menoniti vse od 17. stoletja, sledeč Spinozi, Van den Endu in Plockhoyu, ustanavljajo zadruge ter sodelujejo pri gradnji miru, mirovnih študijah in ideji splošne blaginje.

Delo *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy* govori o zadrugah, ki so zrasle iz združenj za vzajemno pomoč in bistveno pripomogle k demokraciji in državljski kulturi (Putnam, Leonardi in Nanetti, 1994: 139, 142, 148).

¹⁵ Besedilo Mednarodne organizacije za delo (ILO) *Priporočilo Mednarodne organizacije dela 193 – Spodbujanje zadrug* jasno definira zadruge. Leta 1995 ga je uskladilo in izglasovalo globalno zadružno gibanje, povezano v Mednarodno zadružno zvezo (ICA). Zadruge so podjetja v formalnem gospodarstvu, ki imajo svoje vrednote, standarde in predstavniška telesa. Celoten spekter tovrstnih pobud pa se imenuje socialna in solidarnostna ekonomija (SSE). Zadruga je potemtakem »avtonomno združenje oseb, prostovoljno povezanih z namenom, da na skupne ekonomske, družbene in kulturne potrebe ter prizadevanja odgovarjajo prek podjetja v skupni lasti, ki ga upravljajo demokratično.« (Mednarodna zadružna zveza, 2018)

Putnamov socialni kapital je prvi pogoj in družbena vrednota, ki združuje družbeno strukturiranost z normami, koristne strategije pa z demokracijo in javno politiko (Putnam, 2000: 19; 1996). Dejansko je severna Italija pomembna zibelka delavskih in obrtniških zadrug (skupaj s Francijo), kreditnih zadrug (skupaj z Nemčijo), kakor tudi potrošniških zadrug (prva je nastala leta 1854 v Torinu in je bila obenem prva »moderna« zadruga) ter stanovanjskih zadrug (ena prvih je nastala v Bologni leta 1884).

V novi paradigmi trajnostnega razvoja je solidarnostna ekonomija utemeljena na solidarnostnem ravnanju na kateri koli stopnji gospodarske dejavnosti, proizvodnje, distribucije, porabe in akumulacije ter obsega zadruge, delo na lokalni ravni, staroselske skupnosti, pravično trgovino, zamenjavo, socialne valute v Bourdieujevem pomenu, etične banke in porabo (Guerra, 2002).

Toda podjetniške dejavnosti veljajo v gradnji miru za normativni cilj. Koncept »liberalnega miru« predvideva, da je trgovina tista, ki prinaša mir, in da je domnevni generator prosperitete (Forrer in Katsos, 2015). Na pobude solidarnostne ekonomije in organizacije lokalnih skupnosti se v prvih korakih gradnje miru ponavadi gleda kot ključne dejavnike, pričakuje pa se, da njihov pomen oslabi, ko si gospodarstvo opomore. Zadruge večinoma nastanejo kot organizacije lokalnih skupnosti, ki skrbijo za potrebe ljudi ali zbirajo delavce, da bi ublažile postkonfliktne napetosti, demobilizirale vojake in znova zagnale kmetijsko pridelavo. Tako ne moremo zanikati njihove pomembne vloge v poveljnih razmerah in priznati moramo, da je skupaj z njihovimi drugimi funkcijami in vlogami njihov pomen pred konfliktom, med njim in po njem še veliko večji.

V številnih državah, vključno z Bosno in Hercegovino, Vzhodnim Timorjem, Salvadorjem, Gvatemalo, Libanonom, Makedonijo, Mozambikom, Ruando, Šrilanko in Nepalom, so zadruge imele ključno vlogo v poveljni rekonstrukciji, saj so ustvarjale delovna mesta za vračajoče se manjšine in nekdanje vojake, obnavljale so poslovno dejavnost in domove, beguncem in notranje razsejanim ljudem so omogočile dostop do trga, poleg tega pa ugodno vplivale na pomiritev in gradnjo miru. Na Šrilanki je World Council of Credit Unions (WOCCU) delal s šrilanškimi finančnimi zadrugami in s tem omogočil lažji dostop do sredstev ljudem na ruralnih območjih in območjih, prizadetih zaradi vojne. Šrilanški ženski razvojni zadružni zvezi, ki je mreža več kot 120 panog v lasti in izključnem upravljanju žensk, je pomoč koristila v več pogledih: od skupinskih posojil in zavarovanja do zdravstvenih in izobraževalnih storitev. (ILO, 2015)

V Južnem Sudanu so bile zadruge del mirovnega procesa in obenem tudi ključ za mirnodobno gospodarsko dejavnost.

Med t. i. meseci lakote se lahko cene v zadrugah in pri trgovcih zelo razlikujejo in glavna naloga kmetijskih zadrug je, da te razlike zmanjšajo. Trgovci po navadi pridejo in nakupijo velike količine pridelka /.../ Ko kmetom poidejo zaloge, se trgovci vrnejo in jim nazaj prodajo žito po veliko višji ceni. Zadruge prav tako od kmetov odkupijo žito, ga uskladiščijo, nato pa jim ga nazaj prodajo po prvotni ceni. Tako je glavna naloga kmetijskih zadrug, da izravnavajo sezonska nihanja cen. (Havres, 2017)

K temu lahko še dodamo, da zadruge večajo varnost preskrbe s hrano. To je mogoče zato, ker zadruge sestavljajo ljudje in ne vložene delnice ali kapitalski zneski. Če bi bile sestavljene samo iz zadnjega, ne bi bile zadruge.

V doktorski tezi o Ruandi je Sentama analizirala primer zadruge, v katero je včlanjenih več kot 50 odstotkov žensk. Zadruga je v postkonfliktni gradnji miru obnovila medsebojne odnose na osebni ravni. S tem je odpravila prejšnje negativne in dehumanizirane odnose in namesto njih razvila pozitivne in (ponovno) humanizirane (Sentama, 2009: 164). Po »teoriji stika« si sprti strani prizadevata za skupni cilj, pri čemer se s pozitivno medsebojno komunikacijo lušči resnica, ko si obe strani obojestransko priznavata zločine in izražata odpuščanje (ibid.: 166). To močno presega pomen zadrug, kot jih navaja literatura. Ljudje iz nasprotnih strani v genocidu so, kot da bi bili v zatočišču, delali skupaj in bili spodobni sodelovati pri gradnji miru.

Medtem ko se nekateri proučevalci sprašujejo, zakaj v Ruandi ni prej prišlo do genocida, Turshen podaja najbolj očitne vzroke:

V 80. letih so družbo pustošili štirje gospodarski in politični dejavniki: 1. nenaden padec cene kave, ki je glavni vir dohodka za 60 odstotkov ruandskih družin, skupaj s 40-odstotno devalvacijo valute leta 1989 in čedalje večjo inflacijo po letu 1990; 2. program strukturnega prilagajanja je okrnil ali zmanjšal socialne programe, uvedel plačljivo zdravstveno oskrbo, šolanje in vodo. Razmere je sočasno zaostрила suša na jugu države, ki je povzročila lakoto; 3. od leta 1990 potekajoča vojna na severu je izčrpala vladne vire in sprožila nagel vpoklic v vojsko ter nastanek velikanskih begunskih taborišč severno od Kigalija – razseljeni so prihajali iz ruandskega »trebuha«, kar je še zaostriło zunanje dejavnike in povišalo inflacijo; in 4. paradoks demokratizacije, ki je opogumil opozicijo proti že tako ali tako na boj pripravljeni vladi. (Turshen, 2001: 3)

Kot je razvidno iz literature, so zadruge v Ruandi nastale že pod kolonialno vladavino in so jih ponavadi spodbujale in celo vpeljevale vlade, ki so jih večinoma razumele kot podjetja (Musahara, 2015). Ne pozabimo, da so zadruge oboje, tako podjetja kot tudi združenja, nastala iz civilne družbe ali skupnosti. Nekateri prebivalci morda čutijo dolžnost sodelovati, pa tudi sicer lahko zadruge postanejo

predmet spora, ker utirajo pot do samostojnega delovanja (Pottier, 1989; 2002: 22). Opravljajo zagovorništvo, obnavljajo socialni kapital, zavzemajo se za pravično trgovino ter pravičen gospodarski razvoj na trajnostni podlagi. Spet drugi v zadrugah vidijo možnost za inovacije, kjer se lažje sprejme tveganje, ker je skupno. »Medtem ko zadruga praviloma kljubujejo tržnim nepopolnostim in odpravljajo trgovinske nepravilnosti, pa so zadruga v Ruandi po letu 1994 zmanjševale tudi ranljivost, pripomogle k zmanjševanju revščine in bile so eden maloštevilnih dejavnikov pomiritve.« (Musahara, 2012: 5) Treba je opozoriti, da je potrebnih več raziskav in podpore, da bi zadruga lahko popolnoma uresničile svoj celotni potencial, saj z roko v roki delajo v poslovni dejavnosti in pri gradnji miru.

Premislek o kateri koli krizi ima štiri faze: 1. razreševanje, 2. okrevanje, 3. trajnostni pogoji za preživetje in 4. pripravljenost na novo krizo. V prvi fazi, tj. v izrednih razmerah, zadruga z donacijami in neposrednim prostovoljnim delom sodelujejo v humanitarni pomoči, ozaveščajo in svetujejo (npr. pravno). To ponavadi počnejo že uveljavljene zadruga, recimo ob nenadnih katastrofah, kot sta bila potres in poplava na Japonskem in Tajskem leta 2011 (Kobayashi, 2013). V drugi fazi s storitvami vseh vrst ter delovnim in poklicnim usposabljanjem pripomorejo k lokalnemu povezovanju. V tretji fazi ustvarjanja razmer za preživetje so koristne v vsakem sektorju, krepijo trg in večajo dostopnost do posojil, krepijo pogajalsko moč in nižajo stroške vlaganj. V četrti fazi pa z mikrozavarovanjem in participatornim skupnostnim načrtovanjem blažijo tveganja.

Za delo z begunci in prosilci za azil so potrebni izkušnje in teoretično znanje, vključno z znanjem jezikov in mediacijo. Strokovni delavci v zadrugah uvajajo novosti v utemeljeno teorijo, kot sta posredovanje in avtonomno delovanje. Zaradi omejenega prostora omenimo dva primera. V Kanadi MCHB zagotavlja formalen prenos in podporo med dvema asimetričnima sistemoma.¹⁶ MCHB je delavska zadruga, katere člani so zakoniti priseljenci v Kanado, ki pomagajo novim prišlekom, tj. beguncem, ki so ranljivi. Prvi so pridobili zaupanje skupnosti in poznajo vrednote, mišljenje in prakse kulturnih skupin (tako gostujočih kot prišlekov) ter razumejo tradicionalno in lokalno dobro počutje, zato lahko gradijo zdrava omrežja v različnih skupnostih in med njimi.

Pozornost in primerno znanje zahtevajo tudi evolucijski vidiki fleksibilnosti, ki so inherentni begunskemu statusu. Številne socialne zadruga v Italiji, kot je zadruga Terrenuove (glej Terrenuove), ponujajo psihoterapijo in skrbstvene storitve, begunci z dovoljenjem za bivanje pa lahko skupaj z drugimi člani gostujoče skupnosti postanejo člani-delavci zadruga. Od leta 1998 Terrenuove razvija svoja teoretska in operativna orodja ter sodeluje z drugimi Evropejci, kot sta nekdanja direktorica Centre Devereux v Parizu Françoise Sironi, ki dela v klinični praksi in

¹⁶ MCHB deluje kot kulturni posrednik. Glej diapozitive MCHB, ki jih je Yvonne Chiu priredila po programu *Bridging the Cultural Divide in Health Care Settings: The Essential Role of Cultural Broker Programs*, ki ga je razvil National Center for Cultural Competence (2006).

superviziji na daleč ter v živo, in Renos Papadopoulos, ki je profesor in direktor Centra za travme, azil in begunce ter član Centra za človekove pravice na Univerzi v Essexu. Zadruga s svojimi centri za usposabljanje in supervizijo ter socialnimi storitvami sodeluje z mestom Milano in okolico na podlagi protokola o sodelovanju na področju priseljevanja. Prav tako ponuja psihološko podporo za sprejemne centre, ki jih upravlja druga zadruga Farsi Prossimo (Približaj se) (glej Terrenuove, n. d.). Socialne zadruge imajo v svojih opredelitvah nalog zapisane socialne cilje in cilje splošnega pomena. Čeprav dobiček ni njihov cilj, morajo biti zadruge trajnostno naravnane, odgovorne in transparentne, kar vključuje tudi proračun in postopke delovanja. Tako so lahko uspešna na področjih, na katerih dobičkonosno naravna velika podjetja nimajo interesa, denimo na področju dela z ranljivi ljudmi, ker država ne rešuje potreb teh ljudi. Vsekakor je treba biti pozoren na avtonomijo zadrug, kajti zaradi uspešnosti lahko vanje vdrejo nezakoniti interesi (v Italiji se to dogaja večinoma na območjih južno od Rima).

Intervjuvanci poudarjajo, da zadruge sočasno koristijo *tako* gostujoči skupnosti *kot tudi* beguncem. Po njihovem mnenju se je treba odzivati in intervenirati celostno (na področjih socialne in psihološke pomoči, dela, zdravja in stanovanj), saj beguncev in notranje razseljenih ljudi ne smemo enačiti z ekonomskimi migranti v »normalnih« časih. Imajo travme in s seboj nosijo pretekle zlorabe, včasih so slabega mentalnega zdravja in imajo težave pri umeščanju v realnost in okolje. To so problemi, na katere so se odzvale mreže, v katerih so imele zadruge pomembne funkcije in vloge, prav tako pa so pomagale pri koordinaciji in komunikaciji.

Glede begunske situacije po svetu sem avtorica tega prispevka leta 2016 za Mednarodno organizacijo dela (ILO) opravila raziskavo o tem, kakšno vlogo so imele zadruge tako pri beguncih in notranje razseljenih ljudeh kot tudi v gostujočih skupnostih. Raziskala sem osemindvajset zadrug, ki se ukvarjajo z odpiranjem delovnih mest, ozaveščanjem, polnomočenjem, pomiritvijo, dialogom in mediacijo, večanjem delovnih veščin in izboljševanjem pogajalske moči, fleksibilnostjo in preživetjem (Sanchez Bajo, 2016). Vseh osemindvajset primerov kaže, da se zadruge dojemajo kot sredstvo za doseganje osebnega, družinskega in skupnostnega samozaupanja. Enako koristijo ranljivi populaciji kot tudi gostujoči skupnosti in pripomorejo k sprejemanju in integraciji, s tem pa h gradnji miru. Zadruge so eden od odgovorov na begunsko krizo, koristne so v času pomanjkanja in krize, in, kar je najpomembnejše od vsega, ključne so za tisto, kar ranljivi begunci in notranje razseljeni ljudje najbolj potrebujejo: samostojno odločanje in fleksibilnost, dolgoročno preživetje in mir. Zadruge v Kanadi, Italiji in drugod uporabljajo teoretske pojme, kot so sposobnost samostojnega odločanja, fleksibilnost akterjev, varnost ljudi, posredništvo in konstruktivizem. So participatorne, skupnostne in organizirane od spodaj navzgor, a jih je treba podpreti s primerno metodologijo pri proučevanju in intervenciji. Večinoma so bile to manjše in srednje velike zadruge, katerih pomen se veča z mreženjem, povezovanjem in združevanjem v zadruge »drugega

in tretjega reda»,¹⁷ katerih članice so manjše *grassroots* pobude. In nazadnje, nikoli ne opravljajo samo gospodarskega dela, temveč družbeno in holistično, vključno z delom na področjih mentalnega zdravja in družbenega spola.

Sklep

Prvič, pomen pravičnosti in enakosti nikoli ne more biti precenjen. Drugič, če želimo živeti v miru, se moramo na mir pripraviti. Spinozova ontološka osnova v nasprotju s Hobbesovo vizijo poudarja prednost demokracije in splošne blaginje pred drugimi oblikami suverene oblasti. V demokraciji in splošni blaginji je sodelovanje mogoče, izvedljivo in zaželeno. Jaz je umeščeni, je socializirani jaz, zamejen z racionalnostjo in je zmožen iskati sodelovanje za skupno dobro in mir. Spinozova in Plockhoyeva izkušnja je odprla pot razsvetljenstvu, tudi zadrugam in pozneje solidarnostni ekonomiji.

Obstajata okvirno dva glavna pristopa k miru v povezavi s politično ekonomijo, ki se uporabljata pri organizaciji ljudi: a) Hobbesovo pogodbeno razumevanje dualističnega razmerja, ki glede oblasti in varnosti postane permanentno; b) Spinozov pogled temelji na razpršenih odnosih moči, zasnovanih na solidarnosti, ki se uresničujejo z ločitvijo oblasti (sistem zavor in ravnotežja). Ta dva pogleda različno dojemata posameznika in družbo in se uporabljata tudi v poslovnih modelih.

Solidarnostna ekonomija in zadruge so zelo pomemben potencial za gradnjo miru in pozitivni mir, poleg tega pa imajo še eno posebno prednost: obenem so združenja in podjetja, ki odpirajo možnosti za učenje demokracije in gradnje sistema zavor in ravnotežja, tj. načela, da ni nihče nad zakonom. S tem delo znova postane ključna izkušnja pri ponovnem ustvarjanju moči in humanosti. Spodobnost oblikovanja aktivnosti od spodaj generira avtonomno zmožnost in tudi vodenje. Učenje skupnega življenja na sodelovalni podlagi je bistveno za trajni mir. Toda vsaka skupina je vedno pod pritiski, da postane ozkogleda. Zato je širše združno okolje varovalo za odprtost in ostroumno gradnjo miru.

Galtungova formula (2015) spomni, da pravičnost pomeni vzajemno in enako korist, da je empatija občutenje tega, kar čutijo drugi, in da mora biti več pravičnosti in empatije kot travme in konflikta. Miru ni mogoče osvojiti ali vsiliti. Je več kot pravičnost ali ravnovesje, je najvišja vrednota življenja.

Nujni del skupnega življenja so različni pogledi. Zaradi razlik sta potrebna dialog in enakopravna udeležba v dialogu, skupno odločanje in nenasilno obvladovanje konfliktnih pogledov. Zaradi sedanjih ciklov nasilja in naraščajočega nezaupanja

¹⁷ Obstajajo tri ravni združnih organizacij. Zadruga prvega reda pomeni, da se kot člani v zadrugo povezujejo fizične osebe; v zadrugo drugega reda se povezujejo pravne osebe (denimo zadruge ali podjetja in tudi fizične osebe); v zadruge tretjega reda pa se povezujejo zadruge prvih dveh redov (denimo federacije in konfederacije) (op. ur.).

do vsega, kar utegne biti raznoliko in drugačno, teoretiki in proučevalci miru pravijo, da miru ne smemo razumeti kot normativen cilj, temveč kot dvosmerni proces medkulturnega razumevanja, gradnje identitete in skupnostne fleksibilnosti, ki se ravna po situacijski logiki. Za napredovanje miru v polnem pomenu se moramo ukvarjati z vsemi vrstami nasilja (neposrednim, kulturnim in strukturnim) in njihovimi ključnimi gonilnimi silami. Tako lahko načrtujemo mir kot skupno zatočišče ali varen pristan za uspešno življenje.

Prevod in delna priredba: Nina Kozinc.

Literatura

- ANDERSON, MARY IN LARA OLSON (2003): *Confronting War: Critical Lessons for Peace Practitioners*. Cambridge, MA: CDA. Dostopno na: <http://www.cdacollaborative.org/media/60894/Confronting-War-Critical-Lessons-for-Peace-Practitioners.pdf> (3. januar 2018).
- BARASH, DAVID IN CHARLES WEBEL (2008): *Peace and Conflict Studies*. London: SAGE.
- BELLONI, ROBERTO (2012): Hybrid Peace Governance: Its Emergence and Significance. *Global Governance* 18(1): 21–38.
- BHANA, SURENDRA (1975): The Tolstoy Farm: Gandhi's Experiment in 'Co-operative Commonwealth'. *South African Historical Journal* 7(1): 88–100. Dostopno na: <http://www.mkgandhi.org/articles/surendrabhana.htm> (3. januar 2018).
- BOULDING, ELISE (2000): *Cultures of Peace: The Hidden Side of History*. Syracuse: University Press.
- BOURDIEU, PIERRE FELIX (1998): *Acts of Resistance: Against the New Myths of our Time*. New York: Polity Press and the New Press.
- BOURDIEU, PIERRE FELIX (2004): The Forms of Capital. V *Reader in Sociology of Education*, S. Ball (ur.), 15–29. London: Routledge Falmer.
- CDA COLLABORATIVE LEARNING PROJECTS (2013): *Reflecting on Peace Practice Participant Training Manual*. Dostopno na: <http://cdacollaborative.org/wordpress/wp-content/uploads/2016/01/Reflecting-on-Peace-Practice-1-Participant-Training-Manual.pdf> (3. januar 2018).
- CDA COLLABORATIVE LEARNING PROJECTS (2014): Business for Peace: Understanding and Assessing Corporate Contributions to Peace. Dokument za razpravo na konferenci *UN Global Compact's Business for Peace (B4P)*. Istanbul, 29. september. Dostopno na: <http://cdacollaborative.org/wordpress/wp-content/uploads/2016/01/Business-for-Peace-Understanding-and-Assessing-Corporate-Contributions-to-Peace.pdf> (3. januar 2018).
- CGCYM (2015): *Pioneros del mutualismo y cooperativismo agrario entrerriano N° 4: La Agrícola Regional de Crespo, 105 años de trayectoria cooperativa*. Dostopno na: <http://cgcym.org.ar/?s=http%3A%2F%2Fcgcy.org.ar%2F2014%2F09%2F19%2Fpioneros-del-mutualismo-y-cooperativismo-agrario-entrerriano-ing-miguel-sajaroff%2F> (3. januar 2018).

- CHIU, YVONNE (2014): *Reaching out to Immigrant and Refugee Population: Who are the Workers doing this Work? How do they Contribute to Public Health?* Dostopno na: <http://slideplayer.com/slide/6654411/> (3. januar 2018).
- ECHAVARRIA ALVAREZ, JOSEFINA (2014): Elicitive Conflict Mapping: A Practical Tool for Peacework. *Journal of Conflictology* 5(2): 58–71.
- EDWARDS, ADRIAN (2017): Forced Displacement Worldwide at its Highest in Decades. *UNHCR*, 19. junij. Dostopno na: <http://www.unhcr.org/afr/news/stories/2017/6/5941561f4/forced-displacement-worldwide-its-highest-decades.html> (2. marec 2018).
- EINSTEIN, ALBERT (AVT.), OTTO NATHAN IN HEINZ NORDEN (UR.) (1960): *Einstein on Peace*. New York: Simon and Schuster.
- EMMANUEL, JOY IN IAN MACPHERSON (UR.) (2007): *Co-operatives and the Pursuit of Peace*. B. C. Victoria: New Rochdale Press.
- ENNS, DIANNE (2015): Hannah Arendt on Peace as a Means to Politics. V *The Question of Peace in Modern Political Thought*, T. Koivukoski in D. E. Tabachnick (ur.), 223–242. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press.
- ERASMUS, DESIDERIUS (N. D.[1521]): *The Complaint of Peace*. Dostopno na: <http://oll.libertyfund.org/titles/erasmus-the-complaint-of-peace> (3. januar 2018).
- FORD, JOLYON (2015): Perspectives on the Evolving “Business and Peace”. *Academy of Management Perspectives* 29(4): 451–460.
- FORRER, JOHN IN JOHN KATSOS (2015): Business and Peace in the Buffer Condition. *Academy of Management Perspectives* 29(4): 438–450.
- FORT, TIMOTHY IN CINDY SCHIPANI (2007): An Action Plan for the Role of Business in Fostering Peace. *American Business Law Journal* 44(2): 359–377.
- GALTUNG, JOHAN VINCENT (1969): Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research* 6(3): 167–191.
- GALTUNG, JOHAN VINCENT (1990): Cultural Violence. *Journal of Peace Research* 27(3): 291–305.
- GALTUNG, JOHAN VINCENT (2011): Peace, Positive and Negative. V *The Encyclopedia of Peace Psychology*, D. J. Christie (ur.). Malden: Wiley-Blackwell.
- GALTUNG, JOHAN VINCENT (2012): *Peace Economics: From a Killing to a Living Economy*. Grenzach-Wyhlen: TRANSCEND University Press.
- GALTUNG, JOHAN VINCENT (2015): Positive Peace – What is that? *Transcend Media Service*, 5. januar. Dostopno na: <https://www.transcend.org/tms/2015/01/positive-peace-what-is-that/> (28. januar 2018).
- GANSON, BRIAN (2017): *Business and Peace: A Need for New Questions and Systems Perspectives*. Predavanje na Africa Centre for Dispute Settlement Univerze Stellenbosch Business School, januar.
- GOETSCHEL, LAURENT IN TOBIAS HAGMANN (2009): Civilian Peacebuilding: Peace by Bureaucratic Means? *Conflict, Security and Development* 9(1): 55–73.
- GOETSCHEL, LAURENT IN TOBIAS HAGMANN (2011): Rethinking Peace: Peace Research and Peacebuilding. V *The Politics of Peace: From Ideology to Pragmatism? Proceedings of the Swiss Peace 20th Anniversary Conference*, H. Goetschel (ur.), 45–60. Zürich.

- GROTIUS, HUGO (2001[1631]): *On the Law of War and Peace (De Jure Belli ac Pacis)*. Kitchener: Batoche Books. Dostopno na: <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/grotius/Law2.pdf> (3. januar 2018).
- GROFF, LINDA (2008): Contributions of Different Cultural-Religious Traditions to Different Aspects of Peace: Leading to a Holistic, Integrative View of Peace for a 21st Century Interdependent World. *Future Takes* 7(1): 27–34.
- GUERRA, PABLO (2002): *Economía de la Solidaridad. Una introducción a sus diversas manifestaciones teóricas*. Dostopno na: <http://tacuru.ourproject.org/documentos/guerra.pdf> (3. januar 2018).
- GUIA WEB ANA FRANK (N. D.): *Las primeras inmigraciones a fines del siglo XIX: La inmigración judía en el proyecto de la Generación del 80*. Dostopno na: <http://www.annefrankguide.net/es-AR/bronnenbank.asp?aid=283252> (3. januar 2018).
- HAVERS, JULIAN (2007): *Cooperating for Peace, Assessing the Role of Cooperatives in Post Conflict Recovery*. Poročilo za ILO, julij. Neobjavljeno besedilo.
- HARPVIKEN, KRISTIAN BERG IN KJELL ERLING KJELLMAN (2004): *Beyond Blueprints, Civil Society and Peacebuilding*. Osnutek za NORAD, 9. avgust, Oslo: PRIO.
- HOBBS, THOMAS (2010[1651]): *Leviathan*. I. del, *Man*. Dostopno na: <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/hobbes1651part1.pdf> (28. januar 2018).
- ISRAEL, JONATHAN (2001): *Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity 1650–1750*. Oxford: Oxford University Press.
- KANT, IMMANUEL (2010[1795]): *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*. Dostopno na: http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/kant1795_1.pdf (3. januar 2018).
- KRAFT, KENNETH (UR.) (1992): *Inner Peace, World Peace: Essays on Buddhism and Nonviolence*. Albany: State University of New York Press.
- KOLK, ANS IN FRANÇOIS LENFANT (2016): Hybrid Business Models for Peace and Reconciliations. *Business Horizons* 59(5): 503–524.
- KING, MARTIN LUTHER ML. (1966): *Nonviolence: The Only Road to Freedom*. Govor 4. maja. Dostopno na: https://www.gilderlehrman.org/sites/default/files/inline-pdfs/mlk_nonviolence_abridged.pdf (3. januar 2018).
- KING, MARTIN LUTHER ML. (1967): *Where Do We Go from Here?* Govor na 11. letni konvenciji SCLC, 16. avgust. Dostopno na: http://kingencyclopedia.stanford.edu/encyclopedia/documentsentry/where_do_we_go_from_here_delivered_at_the_11th_annual_sclc_convention.1.html (3. januar 2018).
- KOBAYASHI, HIROFUMI (2013): Cooperation among Farmers and Cooperatives. Predstavitev na plenarnem zasedanju *Policy Partnership on Food Security, Asia-Pacific Economic Cooperation Agenda*. Jakarta, Indonezija, 25.–26. januar. Dostopno na: http://mddb.apec.org/Documents/2013/PPFS/PPFS1/13_som_ppfs1_019.pdf (28. januar 2018).
- LEDERACH, JOHN PAUL (1997): *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington DC: United States Institute of Peace Press.
- LEDERACH, JOHN PAUL, REINA NEUFELDT IN HAL CULBERTSON (2007): *Reflective Peacebuilding, a Planning, Monitoring and Learning Toolkit*. Notre Dame: The Joan B. Kroc Institute for International Peace Studies, University of Notre Dame. Dostopno na:

- <https://www.crs.org/sites/default/files/tools-research/reflective-peacebuilding.pdf> (3. januar 2018).
- MACPHERSON, IAN IN YEHUDAH PAZ (2015): *Concern for Community: The Relevance of Co-operatives for Peace*. Turning Times Research and Consulting.
- MEDNARODNA ORGANIZACIJA DELA (ILO) (2015): *How Workers' Cooperatives Can Help Tackle the Refugee Crisis*, 9. november. Dostopno na: http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/features/WCMS_418992/lang--en/index.htm (3. januar 2018).
- MEDNARODNA ZADRUŽNA ZVEZA – ICA (2018): Zadružna identiteta, vrednote in načela. *Časopis za kritiko znanosti* 271: 137–138.
- MOORE, ADAM, THOMAS GRUBER, JENNIFER DEROSE IN PETER MALINOWSKI (2012): Regular, Brief Mindfulness Meditation Practice Improves Electrophysiological Markers of Attentional Control. *Frontiers in Human Neuroscience* 6: 18. Dostopno na: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2012.00018/full> (3. januar 2018).
- MULLER-PLANTENBERG, CLARITA (2015): *Social Solidarity Economy Enterprises and Cooperatives Perspectives for Refugees' Solidarity Economy Enterprises in Germany*. Neobjavljeno besedilo.
- MUSAHARA, HERMAN (2012): Perspectives on Cooperatives with Reference to Rwanda. Neobjavljeno predavanje na regionalni konferenci *Perspectives for Cooperatives in Eastern Africa*, oktober. Kampala/Uganda.
- NEWMAN, EDWARDS, ROLAND PARIS IN OLIVER RICHMOND (UR.) (2009): *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*. Tokyo: UNU Press.
- NEWMAN, EDWARDS (2009): "Liberal" Peacebuilding Debates. V *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*, E. Newman, R. Paris in O. Richmond (ur.), 26–53. Tokyo: UNU Press.
- NUSSBAUM, MARTHA (2000): *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NUSSBAUM, MARTHA (2003): Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice. *Feminist Economics* 9(2/3): 33–59.
- OKEM, EMMANUEL ANDREW (UR.) (2016): *Theoretical and Empirical Studies on Cooperatives: Lessons for Cooperatives in South Africa*. Berlin: Springer.
- OECD DAC (2007): Encouraging Effective Evaluation of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities: Towards DAC Guidance. *OECD Journal on Development* 8(3). Dostopno na: <https://www.oecd.org/dac/evaluation/dcdndep/39660852.pdf> (3. januar 2018).
- ORGANIZACIJA ZDRUŽENIH NARODOV (1992): An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping – Initial Proceedings. V *Repertoire of the Practice of the Security Council*, 822–828. Dostopno na: http://www.un.org/en/sc/repertoire/89-92/Chapter%208/GENERAL%20ISSUES/Item%2029_Agenda%20for%20peace_.pdf (3. januar 2018).
- ORGANIZACIJA ZDRUŽENIH NARODOV (2016): *UN Resolution A/RES/70/262*. Review of the United Nations Peacebuilding Architecture. Dostopno na: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_262.pdf (3. januar 2018).

- PANIKKAR, RAIMON (N. D.): *Cultural Disarmament: The Way to Peace*. Dostopno na: <http://raimon-pannikkar.org/english/XXXV-2-Cultural-Disarmament.html> (3. januar 2018).
- PANIKKAR, RAIMON (1993): *Paz y desarme cultural*. Santander: Sal Terrae.
- PANIKKAR, RAIMON (1995): *Cultural Disarmament. The Way to Peace*. Louisville: Westminster John Knox Press.
- PARNELL, EDGAR (2001): *The Role of Cooperatives and other Self-Help Organizations in Crisis Resolution and Socio-Economic Recovery*. Poročilo za ILO Cooperative Branch and IFP/ Crisis (InFocus Programme on Crisis Response and Reconstruction). Geneva: ILO.
- PARNELL, EDGAR (2002): *The Role of Co-operatives and Other Self Help Organizations (SHOs)*. ILO: Genova.
- PLOCKHOY, PIETER CORNELISZON (1660): *A Way Propounded to Make the Poor in These and Other Nations Happy: by Bringing together a Fit, Suitable and Well-Qualified People unto One Household-Government, or Little Commonwealth: wherein Everyone May Keep His Propriety and Be Employed in Some Work or Other, as He Shall Be Fit for without Being Oppressed*. London: Printed for the promoters of this Society. Dostopno na: <https://www.worldcat.org/title/way-propounded-to-make-the-poor-in-these-and-other-nations-happy-by-bringing-together-a-fit-suitable-and-well-qualified-people-unto-one-household-government-or-little-commonwealth-wherein-everyone-may-keep-his-propriety-and-be-employed-in-some-work-or-other-as-he-shall-be-fit-for-without-being-oppressed/oclc/10594498> (28. januar 2018).
- PLOTINSKY, DANIEL (2015): Orígenes y consolidación del cooperativismo en Argentina. *Revista Idelcoop* 215(marec): 157–178. Dostopno na: https://www.idelcoop.org.ar/sites/default/files/revista/articulos/pdf/revista-215-con-membretes-origenes_y-consolidacion_del_cooperativismo_en_la_argentina.pdf (3. januar 2018).
- POTTIER, JOHAN (1989): Debating Styles in a Rwandan Cooperative: Reflection on Language, Policy and Gender. V *Social Anthropology and the Politics of Language*, R. Grillo (ur.), 41–60. London: Routledge.
- POTTIER, JOHAN (2002): *Re-imagining Rwanda: Conflict, Survival and Disinformation in the Late Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PUTNAM, ROBERT DAVID, ROBERT LEONARIDI IN RAFFAELLA NANETTI (1994): *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- PUTNAM, ROBERT DAVID (1996): Unsolved Mysteries: The Tocqueville Files. *The American Prospect*, marec-april. Dostopno na: <http://prospect.org/article/unsolved-mysteries-tocqueville-files-0> (3. januar 2018).
- PUTNAM, ROBERT DAVID (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- RAVVEN, HEIDI M. (2013): *The Self beyond Itself: An Alternative History of Ethics, the New Brain Sciences and the Myth of Free Will*. New York: The New Press.
- RICHMOND, OLIVER P. (2006): The Problem of Peace: Understanding the "Liberal Peace". *Conflict, Security and Development* 6(3): 291–314.
- RICHMOND, OLIVER P. (2012): *Missing Links: Peace Infrastructures and Peace Formation*. Berlin: Berghof Foundation. Dostopno na: http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialogue10_richmond_comm.pdf (3. januar 2018).

- ROUSSEAU, JEAN-JACQUES (N. D.[1761]): *A Lasting Peace through the Federation of Europe and the State of War*. Dostopno na: <http://perpetualpeaceproject.org/resources/rousseau.ph> (3. januar 2018).
- SALAMON, LESTER IN HELMUT ANHEIER (1997): The Civil Society Sector. *Society* 34(2): 63–67.
- SANCHEZ BAJO, CLAUDIA IN BRUNO ROELANTS (2013): *Capital and the Debt Trap: Learning from Cooperatives in the Global Crisis*. London, New York: Palgrave MacMillan.
- SANCHEZ BAJO, CLAUDIA (2016): *Cooperatives and Refugees*. Raziskava, opravljena za ILO COOP. Neobjavljeno besedilo, dostava po naročilu.
- SANCHEZ BAJO, CLAUDIA (2017): Frieden und Genossenschaften. V *Die ökonomische Dimension des Friedens: Soziale Solidarische Ökonomie*, Verein zur Förderung der Solidarischen Ökonomie (ur.). Kassel: Kassel University Press. Dostopno na: <http://www.upress.uni-kassel.de/katalog/abstract.php?978-3-7376-0394-2> (3. januar 2018).
- SENTAMA, EZECHIEL (2009): *Peacebuilding in Post-Genocide Rwanda: The Role of Cooperatives in the Restoration of Interpersonal Relationships*. Doktorska disertacija. Gothenburg: University of Gothenburg.
- SIGUAN, MIQUEL (UR.) (1989): *Philosophia pacis. Homenaje a Raimon Panikkar*. Madrid: Simbolo Editorial.
- SPINOZA, BARUCH (2002a): Theological-Political Treatise. V *Complete Works*, M. L. Morgan (ur.). Indianapolis, Cambridge: Hacker Publishing Inc.
- SPINOZA, BARUCH (2002b): Ethics. V *Complete Works*, M. L. Morgan (ur.). Indianapolis, Cambridge: Hacker Publishing Inc.
- SPINOZA, BARUCH (2002c): Political Treatise. V *Complete Works*, M. L. Morgan (ur.). Indianapolis, Cambridge: Hacker Publishing Inc.
- SVETOVNA BANKA (2006): *Civil Society and Peacebuilding: Potential, Limitations and Critical Factors*. Poročilo št. 36445-GLB. Dostopno na: http://siteresources.worldbank.org/EXTSOCIALDEVELOPMENT/Resources/244362-1164107274725/3182370-1164110717447/Civil_Society_and_Peacebuilding.pdf (3. januar 2018).
- SVETOVNI EKONOMSKI FORUM (2013): *The Future Role of Civil Society*. Dostopno na: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf (3. januar 2018).
- TERRENUOVE. Dostopno na: <http://www.terrenuoveonlus.it/> (3. januar 2018).
- TERRENUOVE (N. D.): *Rifugiati e richiedenti asilo*. Dostopno na: <http://www.terrenuoveonlus.it/wp-content/uploads/2015/07/Informazioni-sul-servizio-rifugiati.pdf> (3. januar 2018).
- TURSHEN, MEREDETH (2001): The Political Economy of Rape: An Analysis of Systematic Rape and Sexual Abuse of Women During Armed Conflict in Africa. V *Victors, Perpetrators or Actors: Gender, Armed Conflict and Political Violence*, C. Moser in F. Clarke (ur.), 55–68. London: Zed Books.
- UNHCR (2005): Employment for Peace: ILO Tools to Rebuild Conflict-Affected Communities (Appendix Two). V *Handbook for Self-Reliance, Glossary and Abbreviations*, 1–10. Geneva: UNCHR. Dostopno na: <http://www.unhcr.org/44bf7b012.pdf> (8. januar 2018).
- UNITED NATIONS GLOBAL COMPACT (B. D.): *Join Business for Peace*. Dostopno na: <https://www.unglobalcompact.org/take-action/action/peace> (3. januar 2018).

- UNITED NATIONS GLOBAL COMPACT (2015): *Advancing the Sustainable Development Goals by Supporting Peace: How Business Can Contribute*. Dostopno na: <https://www.unglobalcompact.org/library/3151> (3. januar 2018).
- UTTING, PETER, AMALIA CHAMORRO IN CHRISTOPHER BACON (2014): *Post-conflict Reconciliation and Development in Nicaragua: The Role of Cooperatives and Collective Action*. United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD). Delovno besedilo. Dostopno na: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148740/1/861280601.pdf> (3. januar 2018).